

Lietuvių kalbos, o vėliau ir lietuviškos savimonės žmonių gyvenama teritorija rytuose ir pietuose siaurėjo, o Lietuvos vardas – priešingai: kartu su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ribomis išplito labai toli į rytus, apimdamas plačias rytų slavų žemes. Visa šios valstybės teritorija (ne tik šiandieninė Lietuva, bet ir Baltarusija) ilgainiui pradėta vadinti Lietuva, o šiandien ją vadiname istorine Lietuva. XVI–XVII a. LDK bajorai, nesvarbu, kokios etninės kilmės, laikė save lietuviais. Net oficialioji valstybės raštų kalba (ja parašyti Lietuvos statutai ir kt.), savo ištakomis siekianti dabartinių ukrainiečių ir baltarusių protėvių kalbą, to meto Rusijoje vadinta lietuvių kalba. Istorinės Lietuvos dainiumi tapo žymusis XIX a. lenkų poetas Adomas Mickevičius, o paskutiniu juo jos žmogumi ir paskutiniu juo LDK piliečiu save laikė Nobelio premijos laureatas Czesławas Miłoszas. Lietuvos vardas tapo ir žydų savastimi. Visą istorinės Lietuvos erdvę joje gyvenę žydai bent jau nuo XIX a. vadino „Lite“, o save – „litvakais“. Taigi Lietuvos vardą išplatino senoji Lietuvos valstybė – Lietuvos Didžioji Kunigaikštija. Būta ir kito Lietuvos vardo plitimo kelio. Į dykra paverstas jotvingių, skalvių, nadruvių žemes iš Lietuvos XV a. pradėjo grįžti šių genčių palikuonys, o dar gausiau kėlėsi lietuviai. Jie apsigyveno ne tik Lietuvos pusėje esančioje dykroje, bet ir anapus sienos (1422 m. tarp Lietuvos ir Vokiečių ordino nustačius sieną, Lietuvai atiteko tik dalis senųjų jotvingių teritorijos – Užnemunė). Ilgainiui lietuvius Vokiečių ordino valstybėje (vėliau pasivadinusioje Prūsijos hercogija, o dar vėliau – Prūsijos karalyste) pradėta vadinti lietuvininkais, o jų žemes – Prūsų Lietuva, arba Mažąją Lietuvą (visa kita Lietuva vėliau – atrodo, XIX a. – pradėta vadinti Didžiosios Lietuvos vardu). Nors XVIII a. Prūsijoje buvo net oficialiai vartojamas Lietuvos vardas – įsteigtas Lietuvos departamentas su centru Gumbinėje, – ilgainiui dėl germanizacijos ir savaiminio lietuvių vokiečių lietuvių kalbos vartojimas siaurėjo. Po II pasaulinio karo iš Prūsijos pasitraukus seniesiems gyventojams lietuviškai kalbančių nebeliko. Kitaip klostėsi istorija Didžiojoje Lietuvoje. Po III Lietuvos ir Lenkijos padalijimo Rusijai atitekusioje LDK teritorijoje įkurtos Vilniaus ir Slanimo gubernijos. Po metų jos abi sujungtos į vieną Lietuvos guberniją. Tačiau ši gubernija gyvavo neilgai: 1801 m. buvo padalyta į Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijas. Lietuvos vardas išliko iki 1840 m. – tada uždraustas oficialiai vartoti. Įkūrus dar Kauno guberniją, visi trys Rusijos administraciniai padaliniai pavadinti „Šiaurės vakarų kraštu“. Lietuvos vardas įgijo naujų prasmų. Šalia istorinės Lietuvos (buvusios LDK) sampratos vis stiprėjo modernioji, Lietuvos vardą siejanti su lietuvių kalbos vartojimu. Šia samprata rėmėsi naujosios Lietuvos valstybės – Lietuvos Respublikos kūrėjai, siekę prie Lietuvos prijungti Mažąją Lietuvą, bet atsisakę pretenzijų į nelietuviškas istorinės Lietuvos žemes.

PRŪSIJOS ŽEMĖLAPIS SU MAŽOSIOS LIETUVOS VARDU. SUD. F.L. GÜSSEFELDAS. 1798

LIETUVOS GUBERNIJOS ŽEMĖLAPIS. IŠ RUSIJOS IMPERIJOS ATLASO. 1800

LIETUVA XX A. I P.

Modernioji Lietuvos samprata susidūrė su didžiule problema – etninės Lietuvos pietryčiuose XX a. pr. lietuvių kalba buvo užleidusi vietą lenkų ir baltarusių (žmonių vadinamai „tuteišų“) kalboms. Tiesa, nutautėjusioje Lietuvos dalyje kai kurie bajorai dar tebesivadino „litvinais“, tačiau dauguma jų vis labiau integravosi į lenkų tautą, o Lietuvą laikė Lenkijos dalimi. Būtent ši samprata iškilo 1920 m. Lenkijos ir Lietuvos konflikto dėl Vilniaus metu, kai Vilniaus krašte buvo suformuota „Vidurio Lietuva“. Tokia samprata remiantis, Lietuvos Respublika buvo vadinama „Kauno Lietuva“, o žemaičių tarmė – lietuvių kalba. „Vidurio Lietuvos“ prasmę galima suvokti tik turint omeny, jog žemės, esančios į rytus nuo jos senosios rusėniškosios LDK, vadinamos „Minsko“, arba „rusėnų“, Lietuva. Ši trijų dalių Lietuvos samprata, pasitelkiama neva siekiant atkurti LDK tradiciją, buvo tik deklaracija, neatitinkanti istorinės tikrovės. Iš tikrųjų tai buvo lenkiška Lietuvos samprata: pagal 1922 m. įvykusį referendumą, „Vidurio Lietuva“ su Vilniumi apsisprendė tapti Lenkijos dalimi. Savo ruožtu lietuviai buvo apsisprendę kurti Lietuvos valstybę etniniais pagrindais, nebepretendavo į „Minsko Lietuvą“, tačiau neįsivaizdavo savo valstybės be Vilniaus. Be to, moderniosios Lietuvos valstybės kūrėjai siekė ir Mažosios Lietuvos žemių. Tiesa, Versalio taikos konferencija (1919) nuo Vokietijos atskyrė tik dalį Mažosios Lietuvos – Klaipėdos kraštą, tačiau jo neatidavė Lietuvai. Beje, dalis pačių klaipėdiškių lietuvininkų nenorėjo jungtis prie Lietuvos: siekė „laisvojo miesto“ statuso (panašaus į Gdansko).